

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿԻ ԴԻՄԱԳԻԾԸ
ՄԽԻԹԱՐ ԱԲԲԱՀՕՐ ՄԷՋ*

Մխիթար Սեբաստացիի ամենաազգեղ արարքը նկատած եմ ես միշտ հոգեկան աշխարհ մը ստեղծագործած ըլլալը մեր պատմական դոյութեան մէկ տխուր անկիւնադարձին: Ամէնուս ծանօթ այդ ցաւատանջ շրջանին, երբ մեր ցեղը կորուստի եւ ոչնչանալու վիճակուած էր, ինքը կրկին դոյութիւն տուաւ նոր Հայ մտքի մը, բարախուն զերազանց տեսլականով եւ օթուած իմացական եւ բարոյական ստորոգելիներով, որպէսզի աղգային կեանքին համար հոգեկան վերածնունդ մը սկզբնաւորէր եւ իմացական հայրենիք մը կազմաւորուէր: Այս պատճառով Աղլը տուաւ իրեն Անմահ եւ Մեծ տիտղոսները: Իրապէս իր ստեղծագործած աշխարհը հոգեկան էր, հետեւաբար անմեռ. մարդկօրէն խորհելով անիրականալի, որով լսեմ. Մխիթար դրոշմած էր անոր վրայ իր հոգւոյն վեհութիւնը եւ իմացականութեան մեծութիւնը:

Մարդկութիւնը առաջնորդողը եւ յեղաշրջողը զազաւարներն են՝ վեհ
զազաւարները, ու բարձր իմացականութիւնները միայն ատակ են յղանալու
դանոնք եւ անոնց մարմին ընծայելու։ Մխիթար կոչուած էր այդ իմացակա-
նութիւններէն ըլլալու։ Ինքը երեւցաւ նոր զազաւարականով մը, որ իր էութե-
թիւնը կազմեց ու զինքը հրեւհեց մանուկ հասակէն սկսելով, եւ անոր իրա-
կանացումին համար ողջակիղեց ամէն ինչ։ Ի՞նչպէս յանկարծ այդ զազաւար-
րականը յայտնուեցաւ Հայ ազգի այդ համեստ դաւակի մտքին մէջ, խորհուրդ
մըն է՝ հաւասար բնութեան բազմաթիւ խորհուրդներուն. որով մարդ կը
հարկադրուի մտածել թէ Մխիթար պէտք չէ որ նկատուի մեղմէ սոսկ անձ մը
կամ անհատ մը, այլ իր մէջ ցեղին Ոգին է որ մարմին առած կը շարժի ու
կը գործէ. իր մէջ Յեղին է որ կ'ապրի։ Եւ որպէսզի իր սկզբնաւորած իմացա-
կան հայրենիքը ունենայ հաստատութիւն եւ տեւականութիւն, Մխիթար ծրա-
գրեց յաջորդութեան հարցն ալ։ Նոր աշխարհ մը սկզբնաւորելու եւ տեւական
ընելու համար անհրաժեշտ էր հոգիներ կերտել, անհրաժեշտ էր պարզեւել
անոր նոր սերունդ մը՝ շաղուած եւ պայծառացած իր աղնուախոհ հոգւոյն
լոյսով եւ վեհ մտքին խոկերով, որպէսզի ատակ եւ արժանաւոր ըլլար իր
մեծ զազաւարականին։ Մխիթար ուզեց կերտել այդ հոգիները, եղաւ անոնց
համար հայր եւ դաստիարակ։ Արդէն միակն էր որ կարենար այդ գործը իրա-
կանացնել, վասնզի կը կրէր իր մէջ ինչ որ կարեւոր էր սերունդ մը կազմաւո-
րելու համար. իր մէջ մարդը անցեալ կեանքի մը բողբոջն էր, իր մէջ մարդը
ամբողջ ցեղ մը կ'արժէր։

* Այս յօդուածին առաջին էջերը հրատարակուած են նաեւ 1949 «Գեղունիք»ին մէջ:

Նա է կատարեալ մարդ, կ'ըսէ մեծանուն խորհող մը, որ միանգամայն
ամէն ինչ է, բանաստեղծ եւ իմաստասէր, գիտնական եւ սրբակենցաղ, տե-
սաբան եւ գործնական մարդ . բայց ոչ թէ պարբերաբար եւ ընդհատ ընդհատ,
սակ միաթամահակ եւ շարունակաբար, ներդաշնակօրէն իրարու բարեխառ-
այլ միաթամահակ եւ շարունակաբար, որպէսզի ըլլայ ամբողջական եւ ընդհանրական
նելով սոյն դանադան ձիրքերը, որպէսզի ըլլայ ամբողջական եւ ընդհանրական
մարդ : Միակողմանի մտքերը յաճախ ենթակայ են սխալելու եւ ամուլթեան .

Մխիթար զմայլելի կերպով կ'ամփոփէ իր մէջ այդ զանազան ներհակ տարրները՝ զեղեցիկօրէն համաճուլումով։ Բանաստեղծ է ու բանասէր, տեսա-
բան եւ գործադրող, խորհրդապաշտ եւ դրական մարդ, աւանդապահ եւ միա-
ժամանակ Վերանորոգիչ։ Մխիթան միտք չէ՝ անհրաժեշտ տալու մարդկային
անձին մեծութիւն եւ բարձրութիւն. է նաեւ սիրտ իր զորութիւնով, յոյզերով,
իր անսահման բարութեամբ։

իր անսահման բարութեամբ :
 Ի միտք մը լայնախոհ, կշռադատ եւ անդորրաւէտ. սակայն զիտէ նաեւ
 թափանցել, սլանալ եւ եռանդնալիս ուրիշ : Ճկուն է ու ըմբռնող, պրպտող
 եւ հատու. հաւասարապէս հասու է քերականին եւ ուսողականին, փիլիսոփա-
 յականին եւ քերթողականին, բնադիրտականին եւ աստուածաբանականին. դու-
 ցէ աւելի դիւրամէտ ըլլալ դրականութեան եւ գործնականութեան, բայց ունի
 նաեւ զօրութիւն խորասուզուելու զիտելիքի նրբութեանց մէջ եւ ունենալու
 իմացական արժաթեւումներ. միտք մը՝ որ մեծամեծ ծրագիրներ կը յշանայ,
 անհասանելի գաղափարական մը կը ստեղծէ, ու միանգամայն միջոցներ կը
 հնարէ իրականացնելու : Կը նետուի կեանքի յորձանքին մէջ գերագոյն տես-
 լականներու ի խնդիր, բայց նոյնքան դիւրութեամբ ներանձնացեալ է ու կը
 սիրէ ըմբռնել հայեցողական կեանքի խաղաղութիւնն եւ հմայքը :
 Եւ որ կը տապանայ, կը յուզուի եւ կը

[illegible]

ու ջերմացնել, անոր սիրցնել տալ ինչ որ ինքը կը սիրէ եւ ինչ որ կը սիրէ
իր անձին բարին՝ կատարելութիւնը, երջանկութիւնը, որոնք ապահովարար
դաստիարակեալին համար եւս դերագոյն բարիք մը պիտի ստեղծեն: Այս ոճով
դաստիարակութիւնը սիրոյ պաշտօն մը կը դառնայ, կամ աւելի լաւ, հօր մը
գործը, հօր մը նուիրական պարտքը հանդէպ իր զաւակին. ասկից կը տեսնենք
այդ սիրալիր խնամքները, հոգածութիւնը, գործը, խանդավառութիւնը՝ որ
ցոյց կու տայ իրեն յանձնուածներուն վրայ առաջնորդութեան ընթացքին:
Այդ սէրը միացած քաղցրաբարոյ վարմունքի մը եւ հաճելի զրուցարանու-
թեան (կենսադիրները կը վկայեն թէ իր խօսակցութիւնը քաղցր ու «զուար-
թացուցիչ» էր, կը գրաւէր սրտերը, անով կը տողորուէին եւ կ'ընդունէին իր
խօսքը իբր «հեշտակի խօսք»), հմայիչ եւ գործօն ազդեցութիւն մը կը կա-
տարէր: Պէտք է յիշել նաեւ իր տուած բարի օրինակը գործով, բոլոր առա-
քինութեանց մէջ, որով իր առաջնորդութիւնը եւ ուսուցումը կը տպաւորուէին
մտքերու եւ հոգիներու մէջ գործին բարձրախօս օրինակով: Հուսկ պէտք է
անտեսել այն անայլայլ հանդարտութիւնը, որ Մխիթարի անձը յատկանշող
ամէնէն գեղեցիկ ձիրքերէն եղած է ու կեանքի խռովակոծ բոլոր պատահար-
ներու մէջ տուած է իրեն յստակատեսութիւն եւ միատարր ուղղութիւն, երբեք
չմթադնելով իր մեծ գաղափարականին տեսիլը: Իսկ դաստիարակական գոր-
ծին մէջ միշտ անփոփոխ պահած է միեւնոյն անվրդով եւ անդորր վիճակը
ո՛րեւէ տաժանելի պարագայի մէջ, որովհետեւ լիովին համոզումը ունի, թէ
սիրոյ աշխատանքը հուսկ յաղթական պիտի ելլէ ու արտադրէ իր պտուղները:
Ասոր հետեւանք կը զգացուի նաեւ լաւատես տրամադրութիւն մը, ինչպէս իր
բազմազան գործունէութեան բոլոր շրջանին՝ նոյնպէս իր կրթական գործին
մէջ, որու նուիրականութիւնը երաշխիքն էր իրեն համար յաջողութեան, ինչ-
պէս նաեւ իր կողմէ ցոյց տրուած կորովի կամքը եւ անձնանուէր փարուսը:

ԻՐ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԵՐԸ

Որքան որ անձը գրեթէ ամէն ինչ է դաստիարակութեան պաշտօնին մէջ,
սակայն անձն ալ կը շարժի ու կը գործէ համաձայն ընդհանուր սկզբունքնե-
րու, որոնք իր մտքին ուղղութիւն մը կ'ընծայեն. որով դաստիարակութիւնը՝
իբր բանաւոր եւ գիտակից գործունէութիւն, արդիւնք է նաեւ անձին իրեն
համար կազմած իմաստասիրական աշխարհայեացքին: Մխիթարի համար
այս աշխարհայեացքը էր կրնար ըլլալ ո՛չ զգայապաշտ եւ ո՛չ նիւթապաշտ
իմաստասիրութեանց ստեղծածը, որոնք բանաւոր ալ ըլլալու հիմեր չունին.
իր իմաստասիրութիւնը հոգեկանն է, կամ աւելի որոշ ըսուի քրիստոնէականը՝
եթէ կարելի է այսպէս անուանել այդ իմաստասիրութիւնը. այս տեսակէտով
բնական է նորութիւն մը չէ որ կը յայտնաբերուի: Աւելորդ է ներկայացնել
այդ իմաստասիրութեան պարունակութիւնը: Դաստիարակական տեսակէտով
սակայն պէտք է նկատողութեան առնել թէ մարդուն մէջ միայն իմացակա-
նութիւնը չէ որ կ'ընդունուի իբր ըմբռնող եւ զեկաւարող կարողութիւն, այլ
հաւատքի ունակութիւնն ալ հանդէպ Գեղարդոյն էակին՝ ուսկից կախում ունի

մարդս, եւ Փրկչին՝ որու միջոցով շնորհադարձուած է: Քրիստոնէային մէջ
հաւատք եւ իմացականութիւն սերտօրէն իրարու կապուած են մարդկային
գործունէութեան մէջ, ու կարելի չէ իրարմէ անջատել. եւ քանի որ դաս-
տիարակութիւնը իբր ասպարէզ ունի մարդուն հոգեկան գործունէութիւնը՝
զայն զարգացնելու եւ կատարելադործելու համար, կարելի չէ անտեսել քրիս-
տոնեայ անձին մէջ թէ՛ միայն եւ թէ՛ միւսը, թէ՛ իմացականութիւնը եւ թէ՛ հա-
ւատքը. այս ճշմարտութիւնը կ'ընծայէ դաստիարակութեան գործին ուղղու-
թեան միութիւն. մարդուն իմացական եւ բարոյական, վերացական եւ գործ-
նական, անհատական եւ ընկերային գործունէութիւնը մէկ սկզբունքէ, մէկ
տեսութենէ կ'առաջնորդուի՝ իբր զեկաւարող ձեռքէ, կեանքի փոթորկոտ յոր-
ձանքին մէջ, տանելու դէպի գերբնական վախճանը բանաւոր էակին:

Այս տեսութիւնը կը բնորոշէ նաեւ դաստիարակական գործին վախճանն
ալ եւ նպատակը. այս վախճանը կը կայանայ մարդկային էակին զարգացու-
մին մէջ, այսինքն է առաջնորդել մարդկային անձը ամենաբարձր կատարե-
լութեան՝ ներդաշնակօրէն զարգացնելով այն բոլոր կարողութիւնները եւ
յատկութիւնները, որոնցմով օժտուած է: Բնական է կրօնական տարրը չէ
կարող բացակայ ըլլալ այս վախճանին՝ թէեւ իր ներկայութիւնը քովնտի ըլ-
լայ: Որպէսզի ունէ գաղափարական ազդէ մարդուս վրայ եւ գրաւէ զինքը,
պէտք է ունենայ իր մէջ բացարձակ եւ ընդհանրական նկարագիր մը, յարա-
պէտք է բնական իր մէջ բացարձակ եւ ընդհանրական նկարագիր մը, յարա-
բերական ու ժամանակաւոր իրերը չունին այնքան գեղեցկութիւն եւ զօրութիւն
հմայելու մեր սիրտը. արդ դաստիարակութեան գաղափարականն ալ իր վախ-
ճանին մէջ պէտք է չքեղացած ըլլայ Անհունին եւ Անսահմանին տեսիլով՝ մեր
սիրտը բոցավառելու եւ մեր միտքը գրաւելու համար: Կրօնական ըսելով չեմ
հասկնար անդենականը. դաստիարակութեան գործը սերտօրէն կապուած է
մեր կեանքին հետ՝ այս աշխարհիս վրայ. իր նպատակն է կազմել մարդկային
անձը ու ապա յաջորդաբար առաջնորդել գերագոյն կատարելութեան. հե-
տեւնապաք դաստիարակութիւնը ինքնիր մէջ կրօնական գործ մը չէ: Սակայն
տեւաբար դաստիարակութիւնը ինքնիր մէջ կրօնական գործ մը չէ: Սակայն
կրօնական սկզբունքները եւ զգացումը ո՛չ միայն մեծապէս կարեւոր՝ այլ
անհրաժեշտ են առաջնորդելու եւ հասցնելու բանաւոր էակը իրեն արժանա-
վայել կատարելութեան՝ որ կը կայանայ հոգեկան եւ բարոյական գերբնական
բարձրութեան մէջ:

Այս կրօնա-իմաստասիրական աշխարհայեացքը լոկ էական սկզբունք
մը չէ, այլ քրիստոնէայ անձին գործունէութիւնը կազմաւորող ազդակը եւ
կարողութիւնն է, հետեւաբար անկարելի է զանց ընել զայն դաստիարակու-
թեան մէջ: Մխիթար ալ այս ուղղութիւնը եւ վախճանը ունի միշտ իր աչքին
առջեւ եւ իր գործը անոնցմով կը վարէ. միշտ կը շեշտէ այդ ճշմարտութիւնը
իր խրատներուն մէջ. նկատելու է սակայն որ իր դաստիարակի պաշտօնն ալ
կիրարկած է, գլխաւորապէս հոգեւորական շրջանակի մէջ, որով այդ տեսա-
կիրարկած է, պիտի կարծէր իր գործին: Այս տեսակէտերը, ինչպէս ըսուեցաւ,
իր դաստիարակական գործին անձնական բնոյթ մը չեն ընծայեր, քրիստոնէա-
կան դաստիարակական գործին պահանջած ընդհանուր սկզբունքներն են, ու կը
ստեղծեն գիտական նախահիմը ամբողջ դաստիարակութեան կառուցուածքին,
եւ կ'ընծայեն մարդկային էակին մէջ անձը նկատելու եւ ճանչնալու ուղե-
գիծը:

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿԱԿԱՆ ԹԵՔՆԻԿ-Ը ՄԽԻԹԱՐԻ ՄԷՁ

Միութարի անձնականութիւնը իբր դաստիարակ դրապէս աւելի ճշգրիտ կը յայտնուի իր կրթական գործունէութիւնը ցուցադրած ժամանակ, այսինքն երբ իր դաստիարակական սկզբունքները կիրարկելու կը ձեռնարկէ։ Ամէն դաստիարակ ունի իր կրթելու եղանակը, սակայն բուն դաստիարակ մը կազմողն է այն բացորոշ յայտնատեսութիւնը թէ ո՛ր օրէնքները կամ միջոցները կրնան սատարել էապէս ու զօրեղապէս մարդկային ընդհանուր կարողութիւններուն կամ մասնական կարողութեան մը զարգացումին եւ ուժեղացման։ Ասոր հետ անհրաժեշտ է յատկացնել ու յարմարցնել այդ գործին՝ փորձառութենէն թելադրուած դրական միջոցները, զարգացումը իրականացնելու համար. կամ, որ նոյնն է, դիտնալ յարմարագոյն միջոցները կիրարկել որոշեալ պարագաներու մէջ որոշեալ վախճանի մը հասնելու համար. տեսակ մը արհեստ կամ քեֆնիք է, ո՛չ թէ նիւթական՝ այլ հողեկան քեֆնիք, քանի որ դաստիարակութեան գործը հողեկան է, իր նպատակն ըլլալով անձին գերագոյն վախճանը այս կեանքին մէջ՝ այսինքն կատարելութիւնը։ Տղան այնքան դիւրութեամբ եւ արագ կրնայ հասնիլ այդ կատարելութեան, որքան ինքն ալ կարգաւոր կերպով մասնակցի զարգացումի գործին։ Միւս կողմէ դաստիարակին ճարտարութենէն կախում ունի իրականացնել այս մասնակցութիւնը, եթէ ներկայացնէ անոր այնպիսի առարկաներ, որ յարմար ըլլան անոր կենսունակ ոյժերուն եւ ինքնաբերութեան, ու միանգամայն ատակ ըլլան ծնանելու անոր մէջ գործի լծուելու բոլոր կարելիութիւնները ու այսպէս դաստիարակը կարգաւոր ներդաշնակութեամբ եւ աստիճանաբար ուղղէ եւ առաջնորդէ ամէն ինչ տղուն կատարելագործման, որ է դաստիարակութեան վախճանը։

Մխիթար իր գործով կը ներկայանայ ճարտար արուեստագէտ մը դաստիարակութեան: Իր քեֆնիքն է օգտագործել ենթակային ցոյց տուած տրամադրութիւնը եւ անով զետեղել անոր մէջ կամ գործօն վիճակի մը մէջ դնել զարգացնել ու բարգաւաճել խորհրդածութեան, գորովի, գործի ձեւ մը եւ այսպէս անոր սիրցնել կամ ուղել տալ այդ աշխատանքը ու զրգուել անոր գործունէութիւնը. այս բոլորը այնպէս մը կատարել որ ենթական ինքնայօժար կամքով շարժի ու գործէ: Իսկ ասոր մէջ աւելի յաջողելու համար նախ ձեռքին մէջ առնել ենթական՝ ցոյց տալով այնպիսի վերաբերում մը անոր հանդէպ, որ ինքնաբերաբար տղան յանձնուի դաստիարակին, յօժարութեամբ եւ սիրով ենթարկուելով անոր ազդեցութեան ու հետեւելով տրուած ուղղութեան: Տղան կ'անդրադառնայ թէ դաստիարակը կը սիրէ զինքը, կը հետաքրքրուի ու կը զբաղի իրմով ու կը զգայ թէ միայն իր բարին է որ կ'ուզէ: Մխիթար Զանալով ճանչնալ տղուն միտումները եւ տրամադրութիւնները, անոր նախասիրութիւնները եւ հոգեբանական կազմուածքը, կը ճշնի թափանցել անոր հոգւոյն մէջ, ապրիլ անոր կեանքը անոր հետ եւ անոր մէջ եւ կարելիին չափ յարմարիլ՝ առանց սակայն տեղիք տալու կենսական կէտերու մէջ. անոր ցուցնել եւ սիրցնել լաւը, բարին, զեղեցիկը, կատարեալը, եւ ըմբռնել տալ թէ իր բուն բարին անոնց մէջ միայն պիտի կարենայ գտնել: Այսպէս իր դաստիարակութեան գործը կ'ըլլայ թափանցել մը մտքէ միտք եւ սրտէ սիրտ,

[illegible]

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿԻՆ ՆՊԱՏԱԿԸ՝ ԿԱԶՄԵԼ ՄԱՐԴԸ

Կը հետեւի թէ Մխիթարի Համար դաստիարակութեան նպատակը պարզ ուսում աւանդել է՝ այլ կրթել է . է կազմել մարդը , անձնականութիւնը տը-
ողուն մէջ : Կ'աշխատի իր հսկողութեան եւ առաջնորդութեան ներքեւ , բարդա-
ւածել , զարգացնել ու զօրացնել տղուն իմացական եւ բարոյական կարողու-
թիւնները , եւ անհատը Հասցնել մարդկային կատարելութեան : Կերպով մը
ազատագրում մըն է ու միանգամայն կատարելագործում : Ազատագրում Հար
պակութիւնը կը մերձենայ քրիստոնէութեան կատարած գործին , որովհետեւ

